

SELITVENA DINAMIKA SLOVENSKEGA PROSTORA V ZGODOVINSKI PERSPEKTIVI

Marina LUKŠIČ HACIN¹

COBISS 1.01

IZVLEČEK

Selitvena dinamika slovenskega prostora v zgodovinski perspektivi

Avtorica v prispevku bralcem predstavi pregled bogate selitvene dinamike na prostoru današnje Slovenije in obmejnih prostorih v zadnjih dvesto letih. Obravnava selitve v »avstrijskem času«, med prvo svetovno vojno in prvo Jugoslavijo, med drugo svetovno vojno in drugo Jugoslavijo ter med vojno v Jugoslaviji in osamosvojanjem Slovenije. Ne le intenzivna priseljsko-izseljska oziroma selitvena dinamika, do katere je prihajalo z namenom iskanja dela in zatočišča, ampak tudi politično spreminjanje meja sta selitvene študije konstituirala kot zelo kompleksen pojav. Ta postavlja številne izzive za interpretacijo, »kako migracije razumeti« kot selitvene študije 21. stoletja.

KLJUČNE BESEDE: priseljsko-izseljska selitvena dinamika, politično spreminjanje meja, selitvene študije, iskanje dela in zatočišča

ABSTRACT

The Migration Dynamics of the Slovenian Territory in Historical Perspective

The author presents an overview of the complex migration dynamics in Slovenia and its border regions over the last two hundred years. She covers migrations in "Austrian times", during the First World War and the time of the first Yugoslavia, during the Second World War and the second Yugoslavia, and during the war in Yugoslavia and Slovenia's gaining of independence. Both the intensive migration dynamics that occurred due to people's seeking of employment and refuge, and the political movement of the borders, have been construed in migration studies as highly complex phenomena. This poses numerous challenges for interpreting how to understand migrations in 21st-century migration studies.

KEY WORDS: migration dynamics, political movement of borders, migration studies, seeking employment and refuge

¹ Dr. sociologije, izredna profesorica, Univerza v Novi Gorici, znanstvena svetnica, Inštitut za slovensko izseljenstvo in migracije ZRC SAZU, Novi trg 2, SI-1000 Ljubljana; luksic@zrc-sazu.si – Avtorica poudarja, da je prispevek nastal v okviru raziskovalnega projekta »Socialna, gospodarska in kulturna zgodovina slovenskega izseljenstva 1945–2015« (J5-8246) in programske skupine »Narodna in kulturna identiteta slovenskega izseljenstva v kontekstu raziskovanja migracij« (P5-0070).

UVODNE BESEDE

V zadnjih dvesto letih je bilo prebivalstvo, ki je živelo na prostorih današnje Slovenije in obmejnih območjih, vpeto v dinamična selitvena gibanja. Niso samo ljudje prečkali meja ali se notranje razseljevali, včasih so se selile tudi meje same. Namen prispevka je pregledno prikazati kompleksnost priseljsko-izseljenske dinamike in jo povezati z ožje tematsko zamejenimi obravnavami posameznih avtorjev ter tako sestaviti mozaično podobo selitvene dinamike skozi čas vse do današnjih dni.

SELITVE V »AVSTRIJSKEM ČASU«

Že pred začetkom množičnega izseljevanja v drugi polovici 19. stoletja je bil naš prostor vpet v intenzivno selitveno dinamiko. Dinamike prihajanja in odhajanja ljudi so se razlikovale glede na lokacijo (Drnovšek 1999: 29–32). Ljudje so takrat prihajali in odhajali zaradi ekonomskega, delovnega in poklicnega dogajanja v (srednje)evropskem prostoru, in to na celotnem časovnem intervalu, od dnevnega in začasnega, prek sezonstva do trajnega (Kalc 2010; Južnič 2010; Čeč 2010; Šuštar 2010), in zaradi politično-vojne dinamike¹ (Drnovšek 1999; Golec 2010; Pust 2010). Z vidika selitvenih študij so te teme, z izjemo izseljevanja, še relativno neraziskane (Kalc 2010: 103). Raziskave o izseljevanju pa poudarjajo, da so ljudje s slovenskega etničnega ozemlja, ki so v omembah omenjeni po poklicu, odhajali za krajši ali daljši čas. Tako so za ta čas (pa tudi poznejši) znani odhodi misijonarjev in vojakov, npr. meksikajnarjev,² ki so bili poklicno vpeti v tedanjo kolonizacijo neevropskih delov sveta (Šmitek 1986; Drnovšek 2001b, 10).

Sredi 19. stoletja je že počasi naraščalo zanimanje za izseljevanje v prekomorske dežele (Drnovšek 1993: 120), predvsem pa so se takrat ljudje z namenom zaposlitve razseljevali po avstrijskem cesarstvu, oz. so po nastanku avstro-ogrske monarhije odhajali v avstrijske dežele Avstro-Ogrske. Ob tem se najpogosteje omenja specifične poklicne skupine krošnjarjev,³ kostajnarjev, prodajalcev krompirja in jabolk, čeprav so v velikem številu odhajali tudi z namenom izobraževanja, dela na univerzah (Gradec, Dunaj), v vojaških poklicih, državni upravi, šolstvu in drugod (Drnovšek 1999: 33–36). Odhajali so tudi v ogrski del monarhije, na Hrvaško in v Slavonijo, se

1 Kot specifični vidik političnosti migracij naj omenim izgone prišlekov, ki kot sredstvo političnega nadzora nad prebivalstvom segajo že v 18. stoletje (Čeč 2010), ali pa pregone protestantov zaradi »rekatolizacije slovenskega ozemlja« (Drnovšek 1999: 30). Več o zgodovini nadzora migracijskih gibanj in migrantov v Kalc 2016a in Kalc 2016b.

2 Meksikajnarji so bili vojaki prostovoljci, ki so se pri nas javili v vojsko med avstrijsko intervencijo v Mehiki (1864–1866), ko je bil Maksimilijan Ferdinand, brat Franca Jožefa, postavljen za cesarja Mehike. Po koncu Maksimilijanovega cesarstva v Mehiki leta 1867, ko je bil ustreljen, so bili prostovoljci odpoklicani, a jih je kar nekaj ostalo tam (*Enciklopedija Slovenije* 1993: 59–60).

3 Najbolj znani so bili ribniški, kočevski in belokranjski krošnjarji (zdomarji). Prav tako so jih poznali v Nadiški dolini, kjer so krošnjarjenje poimenovali guziranje (Drnovšek 1999: 32–33).

čez mejo podali v Srbijo, pozneje pa kot gozdarji, rudarji, industrijski, gradbeni in kmečki delavci tudi v Romunijo, Bolgarijo in Rusijo (Drnovšek 1991: 57–67; Drnovšek 1999: 33–36). Takratne sezonske gozdarje so imenovali tudi Hrvatarji (Drnovšek 1999: 34). Kot sem že omenila, se je te skupine delavcev, ki so se selile po Evropi, večinoma opisovalo po njihovem poklicu, šele pozneje so jih imenovali izseljenci.

Začetek množičnega izseljevanja⁴ s slovenskega etničnega prostora sega v sedemdeseta leta 19. stoletja, najbolj intenzivno pa je bilo med letoma 1890 in prvo svetovno vojno (Drnovšek 1991: 57–67). Ljudje so odhajali v razvitejša državna središča (Avstro-Ogrske) in se tam zaposlili, v začetku osemdesetih let pa tudi prek državnih meja v številna razvijajoča se rudarska in industrijska središča Vestfalije in Porenja (prav tam: 68–71). Odhajanje v evropske države, tudi zunaj Avstro-Ogrske, se v tem času ni razumelo kot izseljevanje. Izseljevanje je bilo v tem času oznaka za odhajanje v prekomorske države: »Časnik *Slovenec* je na začetku stoletja vse odhajajoče v Vestfalijo imenoval delavci, s pojmom izseljenci pa vse, ki so odhajali preko morja v obe Ameriki in drugam« (Drnovšek 1999: 17).

Veliko ljudi – izseljencev se je takrat podalo v Severno Ameriko. Delo so našli v gozdovih, železarnah, premogovnikih ter rudnikih bakra in železa. Posamezniki so iskali delo tudi drugje, tako da takrat manjše skupine slovenskih izseljencev najdemo povsod po ZDA. V Kanadi so se zaposlovali v industriji in na farmah. Znani so tudi posamezniki, ki so se po državi razkropili v lovu za zlatom (Drnovšek 1991: 79–84; Lukšič Hacin 1995: 29). Počasi je začelo naraščati zanimanje tudi za Južno Ameriko, zlasti Argentino, Brazilijo in Venezuelo (Drnovšek 1991: 75–78). Z vidika pričujoče obravnave selitvenih študij, ki vključujejo tudi migracijsko politiko, je pomemben podatek, da sta bili Brazilija in Argentina zainteresirani za prišleke in da je argentinska vlada leta 1878 ljudi začela uradno vabiti (Drnovšek 1993: 120) in (politično) načrtovati in spodbujati množično ekonomsko/delovno priseljevanje.

Na prelomu 19. v 20. stoletje so se »naši« ljudje sicer množično izseljevali v prekomorske države in se razseljevali po zahodnoevropskih državah, delno pa tudi po deželah na jugovzhodni strani Avstro-Ogrske.⁵ Zlasti intenzivno so odhajali na Hrvaško in v Vojvodino. Vzrok pogostemu odhajanju v te kraje sta bili jezikovna in verska raznolikost. Ti vzroki so se pogosto razlikovali od osrednjih, uradnih razprav o množičnem izseljevanju Slovencev na prelomu 19. v 20. stoletje, v katerih je bil jugovzhodni prostor le redko omenjen, kar velja še danes. Posebna pozornost je bila namenjena Aleksandrinkam, ženskam, ki takrat odhajale v Egipt (Koprivec 2013).

4 Zgodovinski prikaz vzrokov izseljevanja s slovenskega etničnega prostora v: Drnovšek 1991: 25–56; Drnovšek 1993: 88–89; Mahnič 1979: 177.

5 Poklicna sestava izseljencev v jugovzhodnem prostoru je bila zelo pestra, od kmečkih in industrijskih delavcev in delavk, rudarjev, gozdarjev, obrtnikov, trgovcev, tehničnega in intelektualnega kadra, podjetnikov, državnih in zasebnih uradnikov, nameščencev, šolnikov oziroma učiteljev, žandarjev, vojakov, duhovnikov in drugih. Uveljavilo se je tudi sezonsko delo poljedelskih delavcev, gozdarjev in lesarskih delavcev, težakov, splavarjev, krošnjarjev, predilk in drugih rokodelcev. Ženske so se kot služkinje in hišne pomočnice zaposlovale tudi v gospodinjstvih (Drnovšek, Kalc 2014: 94–98).

Množičnim prekomorskim selitvam in razseljevanjem po Evropi, ki jih lahko uvrstimo med klasične oblike t. i. ekonomskih ali delovnih migracij/selitev, so se takrat pridružile bolj specifične. Ker so bile politično in sistemsko spodbujene, jih lahko imenujemo politične migracije/selitve. Med avstrijsko okupacijo Bosne so se npr. začele s kolonizacijo povezane selitve. Kot sta zapisala Drnovšek in Kalc, se je številčnejše slovensko naseljevanje v Bosni začelo v okviru kolonizacije okupirane dežele in »je postalo bolj načrtno v devetdesetih letih 19. stoletja z uvedbo zemljiškega katastra« (Drnovšek, Kalc 2014: 98). Repe navaja:

Na območju Slovenije in državnih tvorb, katerih del je bila (Avstro-Ogrska in obe Jugoslaviji – kraljeva in socialistična), so bile migracije močne in pogoste vse od druge polovice 19. stoletja. Vzroki zanje so bili ekonomski, politični in verski. Med ekonomskimi vzroki so najpomembnejši zaostalost, agrarna prenaseljenost in naraščanje rodnosti. Med političnimi in verskimi vzroki [...] je prevladovala sprememba državnega okvira (npr. okupacija in nato vključitev Bosne in Hercegovine v Avstro-Ogrsko, ki je spodbudila izselitvene procese pri Muslimanih ...). (Repe 2017: 19)

PRVA SVETOVNA VOJNA IN ČAS PRVE JUGOSLAVIJE

Prva svetovna vojna je presekala dinamiko ekonomskega razseljevanja, začelo se je (politično) razseljevanje zaradi vojne. O prvi svetovni vojni kot vzroku in spodbujevalki migracij piše Petra Svoltjšak (2010: 226–244). Pri tem poudarja: »S svetovno vojno 1914–1918 se je začelo obdobje, ko je moderna evropska država s svojimi politično-vojaškimi cilji sprožila izjemne migracijske tokove vojaškega in civilnega prebivalstva« (prav tam: 226). Pravi, da so tedaj »politični-vojaški motivi moderne evropske države oblikovali pogoje, ki so sprožili ogromne tokove pregnancev ter vojno sistematično premaknili nad civilno prebivalstvo« (prav tam: 229). Pri tem poudarja, da je med najbolj izrazitimi izrazi totalnosti prve svetovne vojne dejstvo, »da je vojna najbolj izkoristila svoj rušilni potencial na mejnih področjih, oziroma na ozemljih, ki so bila nacionalno mešana, sporna ali oporekana« (prav tam: 231). Drnovšek za naš prostor poudarja predvsem begunce iz zaledja soške fronte, ki so bežali v Italijo in druge dele Avstrije ter se vrnil domov že med vojno ali po njej. Mnogi so odšli prostovoljno, nekateri so bili evakuirani, spet drugi nasilno pregnani (Drnovšek 2001a: 2; Svoltjšak 2001: 123–128).

Po prvi svetovni vojni je bilo ozemlje, kjer so živeli Slovenci, razdeljeno med štiri države. Zaradi novih meja, ki so povzročile nastanek številnih manjšin, je prišlo do množičnih selitev (Repe 2017: 19). Pelikan poudarja, da je z rapalsko pogodbo (1920) Primorska dokončno prišla pod Italijo, na anektiranem ozemlju je bila kmalu ustanovljena samostojna upravna enota Julijska krajina, že takoj po vojni pa se je na različne načine začela postopna italijanizacija območja (Pelikan 2010: 367). »Mnogo beguncev se ni nikoli vrnilo, leta 1918 so nove oblasti izgnale vse nekdanje državljane Avstro-Ogrske, ki v Julijski krajini niso imeli stalnega bivališča, druge je italijanska

oblast uradno izgnala z zavrnitvijo pravice do državljanstva, kar je posebej prizadelo intelektualce» (prav tam: 369). Pahor pravi, da so bili to ljudje, ki so pred vojno znotraj svoje države iz poklicnih razlogov prišli na Primorsko (oziroma v Julijsko krajino). »Mnogi so odhajali prostovoljno iz strahu pred političnim pritiskom in negotovo gospodarsko bodočnostjo. Spet drugi se niso več vrnili iz begunstva, kamor jih je prisilila vojna. Poleg Slovencev in Hrvatov so po vojni odšle tudi družine drugih narodnosti, predvsem Nemci in Madžari« (Pahor 2010: 291). Iz Julijske krajine so se ljudje ves čas do druge svetovne vojne izseljevali v Jugoslavijo, Južno Ameriko in druge dele sveta (Pelikan 2010: 370). O posebnostih izseljevanja s tega obmejnega prostora za primer Beneške Slovenije piše Kalc (2018: 107–125).

V selitvenih študijah nastane zadrega, kako notranjo selitveno dinamiko obravnavati v »slovenskih selitvenih študijah«, točneje, pri proučevanju izseljenstva. Rešitev je ponudil koncept »slovenskega etničnega prostora«, ki pomensko zajema tudi čezmejno, s slovenstvom samoidentificirano populacijo in konceptualno lahko sega v več političnih sistemov (držav), s tem pa tvega, da bo zlorabljen v podporo »velikonarodnih« (npr. velikosrbskih) nacionalističnih idej in politik. Zadrega pri delitvi na zunanje in notranje selitve nastane tudi pri naseljevanju Primorcev iz Julijske krajine v Prekmurje. Kontekst je zelo kompleksen in ni enoznačen niti ko ali če ga analiziramo z identitetno teorijo: »V Prekmurje je jugoslovanska oblast od 1919 dalje naseljevala ljudi iz Primorske, Istre in drugih krajev države, predvsem za potrebe v šolstvu in javni upravi. Naseljevali so jih na zemljiščih bivših madžarskih veleposestnikov, kar pa ni bilo dobro sprejeto s strani domačinov« (Kerec 2010: 488). Prišleki so bili kolonisti, ki so zemljo dobili v okviru agrarne reforme. Tako so bili tudi razumljeni – kot primorski imigranti, kolonisti. Čeprav so bili Slovenci, jih domačini nikoli niso popolnoma sprejeli. Pogosto so jih poimenovali z izrazi »koritarji«, »zamurci«, »abesinci« (prav tam: 490). Kerec poudarja, da »zanimiva, a bridka so pričevanja Primorcev in Istranov, ki so živeli v Prekmurju« (prav tam: 493). Podobno Grafenauer piše o »koroškoslovenskih beguncih« iz časa po prvi svetovni vojni, ki so po razpadu Avstro-Ogrske ter plebiscitu leta 1920 iz Avstrije pribežali v Slovenijo oziroma Jugoslavijo, kjer so ves čas živeli kot posebna populacija prebivalcev in bili ob začetku druge svetovne vojne med prvimi izpostavljeni nasilju, pobojem, izgonom (Grafenauer 2010: 474–487).

Razmere po prvi svetovni vojni jasno pokažejo, da so se v zgodovini našega prostora poleg ljudi pogosto selile tudi politične/državne meje, kar je še dodatno razvejalo že tako kompleksne migracijske/selitvene kontekste in interpretativne alternative. V tem primeru se v ospredje idealnotipske diadne perspektive v kontekstih intenzivnih meddržavnih preseljevanj pripadnikov različnih etnij/narodov postavijo izzivi presoje na diadi politične *versus* ekonomske selitve, pri čemer se pokaže zamejenost »čistega« teoretskega modela, ki selivce deli in razume po »čistih«, individualiziranih vzrokih selitev. Drugi izziv pa je odnos notranje *versus* zunanje selitve, saj preselitev politične meje nekatere (v preteklosti) notranje selitve redefinira v zunanje, in obratno, zunanje v notranje (pogosto tudi za nazaj, s čimer poseže v razumevanje zgodovine gibanja prebivalstva).

Z nastankom Kraljevine SHS (pozneje Jugoslavije) se je povečalo izseljevanje v JV dele skupne države. Prej zunanje, mednarodne migracije prek meja Avstro-Ogrske v druge prostore proti jugovzhodu so postale notranje in s tem drugače družbeno in politično obravnavane, včasih tudi načrtovane in spodbujane. Slovenci so se številčneje naseljevali v večja mesta, največ v Zagreb, Sarajevo in Beograd. Med njimi so bili nekvalificirani delavci, kvalificirani strokovnjaki in izobraženci: natakarji, trgovci, železničarji, rudarji, pa tudi profesorji, odvetniki, zdravniki, ravnatelji, samostojni podjetniki in visoki državni uradniki (Drnovšek, Kalc 2014: 95–97; Kržišnik Bukič 1992: 172–199).

Kompleksne migracije na JV bi idealnotipsko lahko razvrstili v ekonomske in politične. V prvo sodijo ekonomske/delovne (trajnejše ali trajne) izselitve in sezonsko delo. Drnovšek in Kalc poudarjata, da je bilo odhajanje na sezonsko delo v določenih predelih Slovenije dopolnilni ali celo temeljni vir zaslužka. Najbolj je bilo prisotno v Prekmurju, kjer lahko govorimo o dolgotrajni tradiciji sezonskega dela. Sezonske migracije so bile povezane s poklici, ki so se razlikovali po koledarskem času in trajanju sezone: gozdarska dela (pozimi), zidarska in druga gradbena dela (od pomladi do konca jeseni), poljedelska dela (celo leto) (Drnovšek, Kalc 2014: 106). Drnovšek poudarja, da je v dvajsetih letih 20. stoletja veliko Prekmurcev v vzhodne dele Jugoslavije (Slavonijo, Baranjo, Bačko, Banat) odhajalo organizirano prek Zavoda za zaposlovanje oziroma Borze dela v Murski Soboti; ta je bila ustanovljena 15. julija 1920. Sezonsko zaposlovanje je bilo pogodbeno urejeno (Drnovšek 2005: 247; 2012: 135–137). Političnost takratnost migracij je povezana s kolonizacijsko politiko, ki jo je po nastanku prve Jugoslavije država vodila iz gospodarskih, socialnih, nacionalnih in verskih razlogov. Drnovšek in Kalc poudarjata, da je vprašanje notranje kolonizacije vse bolj postajalo sestavni del izseljenske nacionalne in prebivalstvene politike. Notranja kolonizacija je igrala vlogo pozitivne alternative zunanjemu izseljevanju (Drnovšek, Kalc 2014: 93, 102). Selitve kot del kolonizacijske politike so bile povezane z dejstvom, da je notranja kolonizacija

postala sestavni del prizadevanj za lajšanje potreb slovenskega malega kmeta in kmečkega prebivalstva, ki se zaradi posestnih razmer in produkcijskih struktur ni moglo preživljati z zemljo, in racionalizacijo izkoriščanja agrarnih resursov po državi. Povezano pa je bilo od samega začetka predvsem z vprašanjem slovenskih in hrvaških izseljencev oziroma beguncev iz Julijske krajine. (Drnovšek, Kalc 2014: 98)

Naselili so se npr. na Kosovu (Drnovšek, Kalc 2014: 101) ali v Makedoniji (Žitnik 2013: 42). Čeprav govorimo o skupni državi, je bilo takrat v (slovenskih) izseljenskih razpravah glavno vprašanje namenjeno soočanju s kulturno in z versko raznolikostjo. Notranje jugoslovanske migracije so v zvezi s slovenskim izseljenstvom odpirale podobna vprašanja kot meddržavno izseljevanje Slovencev; povezana so bila s slovensko identiteto in t. i. slovenskim narodnim vprašanjem.

Zunanje (raz)selitve v času SHS oziroma prve Jugoslavije so vodile v Francijo, Belgijo (Lukšič Hacin 1995: 31–32) in na Nizozemsko (Drenovec 1983: 137). Zaradi po vojni gospodarsko močno oslABLJENE Nemčije tja niso prihajali le delavci iz Jugoslavije, ampak tudi naši rudarji z rensko-vestfalskega območja (Kukovica 1985: 182). V Franciji, ki se je takrat hitro gospodarsko razvijala in kjer spontano priseljevanje ni moglo pokriti vseh njenih potreb po delovni sili, so bili zelo dobrodošli. Zato je:

Francija leta 1925 organizirala sistematično priseljevanje s pomočjo koncesije za najemanje poljedeljskih delavcev iz Jugoslavije. Koncesija se je v letu 1926 razširila tudi na rudarje in industrijske delavce. Opomniti je treba, da so tudi zasavski rudarji leta 1924 odhajali na delo v Francijo na podlagi tako imenovanega »kontrakta« (delovne pogodbe). (Prav tam)

Odhajanje v druge evropske države se tudi takrat ni razumelo kot izseljevanje. Po mnenju Pislarja Fernandezza so bili podobno kot za časa Avstro-Ogrske kot izseljevanje razumljeni le prekomorski odhodi, kar poudarja tudi Zakon o izseljenstvu v prvi Jugoslaviji od 10. decembra 1921 (2006: 38). Prva svetovna vojna je sicer zaustavila množično prekomorsko izseljevanje s slovenskega etničnega prostora, a se je po vojni proces nadaljeval vse do let 1921 in 1924, ko se je z uvedbo kvotnega sistema množično priseljevanje v ZDA skoraj povsem zaustavilo (Drnovšek 1991: 197). Ljudje so se nato izseljevali v Kanado (Genorio 1980: 268–270), države Južne Amerike (Lukšič Hacin 1995: 31) in Avstralijo (Čebulj Sajko 1992). Drnovšek navaja oceno, da naj bi se med obema svetovnima vojnama v prekomorske države in po Evropi razselilo 100.000 ljudi (Drnovšek 2001a: 2).

DRUGA SVETOVNA VOJNA IN ČAS DRUGE JUGOSLAVIJE

V selitve ljudi po Evropi in svetu je ponovno močno posegel začetek druge svetovne vojne. Divjanje vojne po vsej Evropi, taborišča, beg ljudi najprej proti državam Zahodne Evrope in nato preko oceana so v evropskem prostoru povzročili »močno mešanje« ljudi. Podobno se je dogajalo v Sloveniji. Naj najprej omenim razseljevanje večine Kočevarjev, ki so se po italijansko-nemških usklajevanjih okupacijskih politik preselili na Štajersko, ob koncu vojne pa kot begunci odšli v taborišča na avstrijskem Štajerskem in Koroškem ter se pozneje razselili po svetu (Ferenc 2010). Zaradi nasilja, ki so ga od leta 1941 do konca vojne doživljali ljudje in pred katerim so bežali, naj poudarim nasilna izseljevanja Slovencev – izgnancev. Deportirani so bili v Nemčijo, Italijo, na Hrvaško, v Srbijo, Bosno in Hercegovino in drugam. Številni so bili deportirani v delovna in koncentracijska taborišča v Italiji in Nemčiji (Drnovšek 2001a: 2; Kržišnik Bukić 2004; Dolinšek Divčič 2001). Pri tem so bili pogromu še zlasti izpostavljeni Judi (Toš 2010) in Romi.

Po drugi svetovni vojni so iz Slovenije v begunska taborišča v Avstriji in Italiji bežali pripadniki poražene vojske, ki je sodelovala z Nemci, in njihove družine ter del civilnega prebivalstva; prvi zaradi neposredne življenjske ogroženosti, drugi zaradi močne psihoze strahu pred novo politično oblastjo. Takrat je naš prostor zapustilo veliko število ljudi (Švent 1991). Ferenc dodaja, da so se takrat v begunska taborišča v Avstrijo umaknili skoraj vsi Kočevarji, ki so bili v začetku vojne vključeni v nemški program preseljevanja iz Kočevske na Štajersko (2010: 532), in postali razseljene osebe. Podobno kot po prvi svetovni vojni so se ponovila intenzivna etnično obeležena preseljevanja ljudi na (novih) obmejnih območjih Jugoslavije z Italijo, Avstrijo in Madžarsko. Kot primer naj omenim le preseljevanja ezulov ali optantov (Gombač 2005). Hkrati so se v Slovenijo postopno začeli vračati tisti deportiranci in izgnanci, ki so preživeli nasilje. Že leta 1945, kmalu po koncu vojne, se je v Jugoslaviji znotraj državnih meja začela tudi aktivna kolonizacijska politika, v katero so se vključevali tudi Slovenci (Josipovič 2014a: 75–76; Lukić 2017).

Kolonizacija se je začela s pozivom Ministrstva za poljedelstvo Ljudske vlade republike Slovenije 16. septembra 1945, še pred začetkom same agrarne reforme in notranje kolonizacije v Sloveniji. Na poziv se je do konca leta z območja vse Slovenije in dela slovenskega Primorja [...] odzvalo 1776 borcev, invalidov in žrtev fašističnega terorja [...]. Po zaključenih pripravah v Sloveniji je prva skupina slovenskih kolonistov odšla proti Vojvodini in 1. novembra 1945 prispela v Gudurico. (Lukić 2017: 47)

Ob koncu vojne je bilo v Evropi veliko število razseljenih oseb. Drnovšek za slovenski primer navaja, da so se razseljene osebe oziroma begunci ali pregnanci, kot se jih danes včasih označuje, iz avstrijskih in italijanskih taborišč »po letu 1947 razkropili vsepovsod po svetu, zlasti v Argentino, Avstralijo, Kanado in ZDA, mnogi pa so ostali v raznih evropskih državah« (Drnovšek 2001: 2). Sami so se ves čas do današnjih dni opredeljevali za begunce, nekateri za pregnance, uradna povojna jugoslovanska politika pa jih je označevala za politično emigracijo. Švent navaja, da so večje kolonije političnih emigrantov nastale v Argentini, sledijo ZDA, Kanada, Avstralija in države Zahodne Evrope. V virih zasledimo različne podatke, prevladuje pa ocena, da je takoj po drugi svetovni vojni naš prostor zapustilo okoli 20.000 ljudi (Švent 1991: 155). V manjšem številu kot za druge države so se slovenski begunci odločali za odhod v Avstralijo, ki je v primerjavi z drugimi posebna, saj je tako takrat kot še vrsto let pozneje potrebovala delovno silo. Za pridobitev dovoljenja za izselitev je bilo treba opraviti več zdravstvenih pregledov in podpisati pogodbo s predstavniki migracijskih uradov; pogodba je določala obvezno dvoletno zaposlitev v Avstraliji (Čebulj Sajko 1992: 51–53; Švent 1991: 174). Lahko rečemo, da so ljudje Slovenijo zapustili kot begunci, v Avstralijo pa so bili rekrutirani kot delovna sila.

Od leta 1945 do šestdesetih let je imela Jugoslavija zaprte meje, dovoljeni so bili le redki in zelo nadzorovani prehodi. Prehodi ljudi, ki so ilegalno oziroma nedokumentirano prestopili državno mejo, so bili vse do leta 1951 opredeljeni kot »politično

kaznivo dejanje» in strogo kaznovani z odvzemom svobode ali s prisilnim delom. Leta 1951 je prišlo do omilitve kaznovalne politike, individualni, neorganizirani ilegalni prehodi meja so bili obravnavani kot prekrški (Božič 2010: 415–416). Drnovšek povojno obdobje do odprtja meja v šestdesetih letih deli v dve obdobji: s starimi begunci, ki so odšli takoj ob koncu vojne in bili vse do razpada Jugoslavije razumljeni kot politična emigracija, in z novimi begunci, ki so (nedovoljeno) odšli pozneje in so »sčasoma prešli v kategorijo t. i. ekonomskih izseljencev« (Drnovšek 2010: 279). Božič dodaja: »Prebežniki so bili v letnih poročilih referata za meje statistično ločeno obravnavani v dveh kategorijah, tj. aretirani in prebegli. Vsaka kategorija je bila razdelana še po narodnosti, okrajih, poklicih, starosti in vzrokih« (Božič 2010: 417). Takrat se je v Jugoslaviji začelo obdobje informbiroja, ki je posameznike pognalo v ilegalen beg prek meja proti državam vzhodnega bloka. To obdobje je z vidika selitvenih študij še povsem neraziskano in o populaciji (leve) politične emigracije vemo zelo malo. Do uradnega odprtja jugoslovanskih meja v šestdesetih letih so bili vsi, »ki so ilegalno ali legalno, to je s potnimi listi, zapustili Jugoslavijo, označeni kot begunci oziroma politični emigranti« (Drnovšek 2001a: 2). Med letoma 1955 in 1963 naj bi iz Slovenije prebegnilo 11.000 ljudi (prav tam: 5). Hkrati pa je v letih 1956 in 1957, po zatrtju madžarske vstaje, v Slovenijo (in druge dele Jugoslavije) pribežalo večje število madžarskih beguncev. Nastanjeni so bili v osmih begunskih taboriščih, lociranih v severovzhodnem delu Slovenije. Za večino je bila Slovenija le »prehodna postaja na poti v tretjo državo«, nekaj pa jih je ostalo pri nas (Kovacs 2017: 51–57).

Jugoslovanske meje so se za izseljevanje uradno odprle v začetku šestdesetih let. Sledilo je obdobje organiziranih selitev (1965–1975), ki jih je podpirala tudi država. Stare navaja, da je Jugoslavija leta 1963 podpisala Sporazum o reguliranju zaposlovanja jugoslovanskih delavcev v Avstriji. Sledili so sporazumi s Francijo (1965), Kraljevino Švedsko (1967) in z ZRN (1969), nato pa še z Nizozemsko, Belgijo, Luksemburgom in Avstralijo (Stare 1977: 11–12). Po gospodarski reformi leta 1965 so se tokovi izseljevanja ponovno vse bolj usmerjali v države Zahodne Evrope, ZRN pa je kmalu postala glavni cilj priseljevanja naših ljudi (prav tam: 8). To je bila v glavnem ekonomska migracija, za katero se je pri nas uveljavil poseben termin, to je »začasno delo v tujini« (Stare 1978: 60). Že sredi sedemdesetih let je Klinar poudaril, da se obdobje, ko so naši delavci začasno zaposleni v tujini, podaljšuje, njihovo bivanje v tujini pa ne ustreza planirani politiki o začasnem delu. Po njegovem mnenju je velik del naše t. i. začasne migracije postal trajna ekonomska migracija, kar pomeni, da so t. i. »zdomci na začasnem delu v tujini« dejansko izseljenci (Klinar 1976: 250–255).

Po gospodarskem razcvetu in množičnih evropskih migracijah je naftna kriza leta 1973 povzročila globoke gospodarske posledice, tako da v nekem smislu že lahko govorimo o začetku gospodarske recesije. V novih razmerah je »gastarbajterski« model v zahodnoevropskih državah prenehal funkcionirati. Po letu 1973/74 je število imigrantov/priseljencev naraščalo le še zaradi združevanja družin, naravnega prirastka in ilegalne migracije. V naslednjih letih zasledimo le še t. i. družinsko imigracijo (Mesić 1989: 11; Mesić, Heršak 1988: 371–372). Konec sedemdesetih let se

začnejo prizadevanja za integracijsko migracijsko politiko oz. integracijo imigrantov/priseljencev, ki niso bili negativno selekcionirani in prisiljeni v povratništvo, v družbo priselitve. Krizne razmere so imele usodne posledice tudi za naše ljudi.

Upoštevati moramo številne spremembe, ki so po 1973. letu nastopile v njihovem življenju. Prenehal je krožni tok njihovih migracij in ostala jim je samo izbira, ali se za trajno vrniti domov ali pa ostati v tujini za nedoločen, vendar daljši čas. Mnogim pa tudi ta izbira ni bila dana; iz različnih vzrokov so se morali vrniti domov, ker so izgubili svoja delovna mesta, v razmerah naraščajoče brezposelnosti pa niso imeli perspektiv za kakršnokoli zaposlitev. Zahodnoevropski kapital je brez milosti opravil selekcijo med tujimi delavci: dobre delavce je zadržal, slabe (nekvalificirane, bolne, itd.) pa poslal nazaj v države, iz katerih so prišli. Hkrati s tem, da ne dovoljuje prihajanja novih delavcev iz držav, ki niso članice EGS, pa je na razne načine omogočal združevanje družinskih članov tistih tujih delavcev, katere je zadržal – in s tem prihaja do nove rezervne armade tujih delavcev, predvsem pa do cenene ženske delovne sile [...] (Pogačnik 1984: 118)

S spremembami migracijskih politik zahodnoevropskih držav se je povsem izničil model »začasnega dela v tujini«. Presekalo se je »kroženje« delavcev med izvorno državo in državo priselitve, njihov položaj se je na neki način izenačil s položajem izseljencev, negativno selekcionirani na trgu dela pa so se vrnili kot povratniki. V osemdesetih in devetdesetih letih sta se skladno z integracijsko politiko zahodnoevropskih držav začela proces združevanja družin in odhajanje naših ljudi v tujino s tem namenom. Posebna takrat razvita diskusija pa je povezana s t. i. begom možganov in svarili, da v tujino odhaja najbolj izobražena in za gospodarski razvoj najpomembnejša delovna sila, kar potencialno pomeni dolgoročno izčrpavanje Slovenije (Klinar 1989).

Poleg odhajanja po Evropi so se ljudje iz Slovenije še naprej (notranje) razseljevali po Jugoslaviji (Josipovič 2014b), po drugi strani pa je v šestdesetih in začetku sedemdesetih let 20. stoletja Slovenija postala prostor močnejšega (notranjega) priseljevanja (Josipovič 2006; Kržišnik Bukić 2010).

Migracije iz nekdanje Jugoslavije v prostor Slovenije so se po drugi svetovni vojni nadaljevale. Priseljevanje je bilo posledica zlasti industrijskega gospodarskega razvoja, ki je bil v 70-ih in 80-ih letih najintenzivnejše, a so bili zaposleni praktično v vseh družbenih dejavnostih tudi zunaj gospodarstva. Potrebe Slovenije po delovni sili so diktirale v glavnem imigracijo moških, ki so jim navadno naknadno sledile družine. Največ priseljencev je bilo iz Bosne in Hercegovine, najšteviličnejše etnične skupine so oblikovali Bošnjaki/Muslimani, Srbi in Hrvati. (Kržišnik Bukić 2010: 502)

Prva in redka študija, ki govori o pogojih dela in življenja povojnih (notranjih) priseljencev v Sloveniji v času druge Jugoslavije, je *Bosanci: A kud idu Slovenci nedeljom* (Mežnarič 1986), druga, izčrpna analiza, pa *Učinki priseljevanja v Slovenijo po drugi svetovni*

vojni (Josipovič 2006). Malačič te selitve, v nasprotju z meddržavnimi, imenuje med-republiške. Hkrati pa poudarja, da je v nasprotju z obdobjem 1891–1940 in s petdesetimi leti 20. stoletja, ko je Slovenija spadala med evropske države z največjo neto emigracijo, prišlo do »migracijske revolucije«, ko se je družba v Sloveniji iz klasične emigracijske spremenila v imigracijsko (2008: 45–46).

V obdobju druge Jugoslavije (v zadnjih desetletjih SFRJ) so potekale med njenimi federalnimi enotami zelo intenzivne migracije, saj je skupna država načeloma zagotavljala svobodna migracijska gibanja ali tudi prost pretok delovne sile, kot bi rekli v bolj modernem jeziku. [...] Znotraj Jugoslavije so potekali številni medrepubliški (mednarodni) migracijski tokovi v različnih smereh. Večinoma so jih povzročale razlike v gospodarski razvitosti, na katere so se navezovali drugi dejavniki [...] Za Slovenijo je bil najpomembnejši migracijski tok od jugovzhoda (JV) proti severozahodu (SZ). Ta tok je potekal iz manj razvitih delov v najbolj razvite dele takratne Jugoslavije. (Malačič 2008: 46)

Od druge polovice šestdesetih do konca osemdesetih let so v Slovenijo, predvsem pa Jugoslavijo, z namenom intenzivnega sodelovanja na področju mednarodne (antikolonialne in protiblokovske) politike, izobraževanja, kulture, gospodarstva, vojske itd. organizirano prihajali ljudje iz držav članic gibanja neuvrščenih. Večina se jih je po določenem obdobju vrnila domov, nekaj pa jih je ostalo pri nas. Prav tako so naši ljudje z namenom mednarodnega sodelovanja s članicami gibanja neuvrščenih organizirano odhajali v te države – iz tega obdobja npr. poznamo t. i. detaširane delavce, ki so s svojimi podjetji, izvajalci različnih del (pogosto gradbenih in industrijskih), za določen čas odhajali na te destinacije (Lambergar Khatib 2009: 33–36). Z vidika selitvenih študij ta, v določenem obdobju zelo dinamična, produktivna in gospodarsko pomembna mednarodna dinamika žal še ni obdelana.

VOJNA V JUGOSLAVIJI IN OSAMOSVOJITEV SLOVENIJE

Vojna v Jugoslaviji v devetdesetih letih 20. stoletja je korenito posegla v migracijsko dinamiko tega prostora. Osamosvojitve Slovenije je populacijo (notranje) priseljenih ljudi, ki so prišli iz različnih republik SFRJ, postavila v nov položaj – naenkrat so postali (zunanji) priseljenci/imigranti, državljani tujih držav. Kompleksni, zaostreni odnosi so med drugim povzročili izbris ljudi iz registra prebivalcev; pretresljive zgodbe t. i. izbranih, ljudi, ki so se znašli v brezpravnem položaju, se razpletajo še danes. Začetek vojne v drugih republikah je pregnal ljudi v različne kraje. Natalija Vrečer (2007: 61–63) poudarja, da je del razseljenih oseb, beguncev oziroma prisilnih priseljencev prišel tudi v Slovenijo, kjer so dobili status začasnega zatočišča (2007: 61–63). V ta čas sodi tudi evakuacija Slovencev in njihovih potomcev iz Sarajeva. Klavora poudarja:

Do razpada Jugoslavije, osamosvojitve Slovenije leta 1991 in začetka vojne v Bosni in Hercegovini leta 1992 so Slovenci, ki so prebivali in delovali v Bosni in Hercegovini, že 113 let bivali v istih državnih tvorbah – domovinah, v katerih je bila tudi njihova ožja matična domovina Slovenija [...]. Zato tudi v slovenskem imaginariju Slovenci v Bosni in Hercegovini (in ostalih republikah bivše Jugoslavije) vse do odcepitve Slovenije leta 1991 niso bili dojeti kot izseljenci, zdomci, kot npr. tisti v Franciji, Belgiji, Kanadi ali Argentini, niti se sami Slovenci, prebivajoči na teritoriju Jugoslavije, vse do njenega razpada 1991 niso identificirali kot izseljenci. (Klavora 2014: 184)

Opisane razmere so podobne razmeram v 19. in začetku 20. stoletja, ko so se ljudje razseljevali po Avstro-Ogrski, o čemer pišem v prvem delu pričujočega članka. Po osamosvojitvi Slovenije so zaradi spremenjenega razumevanja in samoopredeljevanja ljudi kot izseljencev v nekoč jugoslovanskem prostoru (brez Slovenije) nastala številna društva slovenskih izseljencev in njihovih potomcev (Žitnik 2013). Žitnik Serafin navaja podatek, da je leta 2013 v tem prostoru delovalo kar 44 društev slovenskih izseljencev (prav tam: 241).

Vojne razmere v jugoslovanskem prostoru in neprijazne življenjske razmere ljudi, ki so pribežali v Slovenijo, so spodbudile številne kritične razprave. V njih se pojavljajo razhajanja v rabi pojmov za iste pojave, če naštejemo najpomembnejše: imigranti, priseljenci, prisilni priseljenci, begunci, razseljene osebe, azilanti, prosilci za azil, začasno zatočišče, prebežniki, pribežniki itd.; v politiki, medijih in selitvenih študijah je še danes tako.

Po vojni je prišlo do t. i. repatriacije večine tistih, ki so ostali v Sloveniji in kot begunci iz Slovenije niso odšli v druge evropske države, ZDA ali Kanado. Večina se je vrnila domov, nekaj pa jih je ostalo v Sloveniji (Vrečer 2007: 128–132) in se skušalo vključiti v običajno življenje. Po letu 2000 se v Sloveniji pojavlja vse več razprav o slabostih priseljske in v njej še zlasti integracijske politike.

Po letu 2000, še zlasti pa po letu 2004, ko je Slovenija postala članica Evropske unije, se pozornost postopno vse bolj preusmerja na nedovoljene prehode meja. Nedokumentirane prehode se označuje kot »ilegalne prehode«, s čimer se begunce oz. prišleke kriminalizira. V delu *Prebežniki, kdo ste?* (Pajnik, Lesjak Tušek, Gregorčič 2001) avtorice problematizirajo delitev na »legalne« in »ilegalne« prehode v Sloveniji in opozarjajo na kriminalizacijo ilegalnih prebežnikov, ki omogoča uradno opravičevanje nedostojnega in nasilnega ravnanja z begunci.

Obenem pa se je pozornost ponovno preusmerila v odhajanja ljudi iz države, podatki od leta 2008 namreč kažejo porast števila izselitev. Največ ljudi se je izselilo v Avstrijo in Nemčijo (Vižintin 2016; 2018). V ospredje ponovno, kot v sedemdesetih in osemdesetih letih, prihajajo opozorila pred nevarnostmi »bega možganov«. Razmisleki se povezujejo z idejami o modelu t. i. »kroženja možganov«, ki je postal krilatica političnih in medijskih diskurzov, pozabilo pa se je na »beg delovnih rok«. Ne le beg delovnih rok, ampak tudi »kroženje delovnih rok«, ki ga zagotavlja evropska politika mobilnosti oziroma prostega pretoka dela, blaga in storitev. V »pretoku storitev« se

skriva velika populacija ljudi, t. i. napoteni delavcev, ki so v določenih situacijah izpostavljeni prekomernemu izkoriščanju brez učinkovite pravne zaščite.

Med jesenjo 2015 in pomladjo 2016 se je Slovenija soočala z velikim številom beguncev, ki so našo državo prečkali na poti v zahodnoevropske države; le malo jih je pri nas ostalo. Hkrati se je nadaljevala priseljsko-izseljska selitvena dinamika z namenom iskanja dela. Od gospodarske krize po letu 2010 se je izrazito povečalo število napotitev delavcev iz Slovenije v druge države članice EU, a se to populacijo večinoma obravnava v sklopu delovne mobilnosti in prostega pretoka storitev. Povezave s selitvenimi študijami so predmet naslednjih raziskovanj in utemeljitev. Temu je treba dodati, da tudi v Slovenijo, sicer v manjšem številu, prihajajo napoteni delavci iz drugih držav.

SKLEPNE MISLI

Pregled selitvene dinamike v zadnjih dvesto letih na prostoru današnje Slovenije in obmejnih prostorih kaže, kako močna je bila (pri/iz)selitvena dinamika, kar je neposredno povezano z njeno kompleksnostjo. Obdobja, ko so se (večkrat) spreminjale ali selile tudi politične meje, pa dodatno zapletajo tako samoopredeljevanje ljudi kot tudi razumevanje in interpretacijo dogajanj. Spreminjanje meja ni povzročalo le selitev etnično, versko ali politično drugačnih, ampak je odločujoče vplivalo tudi na (re)konstrukcijo pomenov v migracijskih študijah. To ni vplivalo le na trenutno in prihodnje stanje, ampak je povročilo tudi rekonstrukcijo zgodovinskega spomina. Z vsem tem se je kompleksnost selitvenega fenomena, čeprav v tako majhnem prostoru, kot je danes država Slovenija, le še povečevala.

Pregled selitvene dinamike poudarja tudi prepletenost številnih pojavov, ki jih v analizah sicer ločeno opazujemo, a se moramo pri tem zavedati kontekstualne pogojenosti in dejstva o prepletenosti realnosti. V mislih imam npr. relativnost delitve med zunanjimi in notranjimi selitvami v primeru, ko se je zaradi spremenjenih meja razumevanje rekonceptualiziralo. Drugi vidik je prepletenost političnih in ekonomskih dejavnikov v okolju izselitve in priselitve ter prepletenost individualnih, skupinskih in skupnostnih vzrokov za iz/priselitveni proces. Tako primer povojnih beguncev v avstrijskih taboriščih, ki so pozneje odšli v Avstralijo, pokaže, kako je posameznik Slovenijo zapustil iz t. i. političnih razlogov, v Avstralijo pa je prišel iz ekonomskih razlogov, ter obratno, ko so številni t. i. prebežniki iz druge polovice petdesetih let 20. stoletja odhajali z namenom zaposlovanja, a so bili zaradi nelegalnega prehoda meje kar nekaj časa razumljeni kot del politične emigracije. Vedeti moramo, da so pomeni pojmov v selitvenih študijah fluidni in kontekstualno konstruirani ter da različno gledišče njihove pomene lahko zamakne. Sam pojem »migracije« je nadpomenka, ki vsebinsko zajema številne tako idealnotipske teoretske pojave kot različne pojave realnosti v sinhroni in diahroni perspektivi. Migracije/selitve so hkrati emigracije/izselitve in imigracije/priselitve, odvisno od gledišča opazovanja – lahko jih opazujemo iz

okolja izselitve ali okolja priselitve. Emigranti/izseljenci in imigranti/priseljenci so ena in ista populacija ljudi, ki jo (analitično) opazujemo z dveh različnih gledišč. Migrant/selivec je hkrati imigrant/priseljenec in emigrant/izseljenec. Migracijska politika moderne demokratične države bi tako morala biti sestavljena iz imigracijske in emigracijske politike, pri čemer se oboje deli še na: 1. politike mejnega režima in odnosa do mednarodnega prehajanja meja (imigracija in emigracija); 2. politike vključevanja ljudi v nova okolja in politike upravljanja raznolikosti (imigracija in emigracija). Moderna demokratična država naj bi oboje medsebojno uskladila znotraj enotne migracijske politike. Njuno razhajanje, morda celo njuna popolna različnost, v smislu »za naše po svetu vse« – »prišlekom le najnujnejše«, je plod metodološkega nacionalizma/rasizma (Wimmer, Glick Schiller 2003), ki se pogosto zrcali tudi v diskurzih, ko za opis »naših po svetu« uporabljamo druge pojme kot za opis »ljudi, ki so prišli k nam«.

LITERATURA

- Božič, Maja (2010): Na poti v svet: Prebežniki severne meje 1945. *Migracije in slovenski prostor od antike do danes* (ur. Peter Štih, Bojan Balkovec). Ljubljana: Zveza zgodovinskih društev Slovenije, 413–429.
- Čebulj Sajko, Breda (1992): *Med srečo in svobodo*. Ljubljana: samozaložba.
- Čeč, Dragica (2010). Odnos mobilnega dela prebivalstva od 18. stoletja dalje na primeru glavnih deželnih vizitacij. *Migracije in slovenski prostor od antike do danes* (ur. Peter Štih, Bojan Balkovec). Ljubljana: Zveza zgodovinskih društev Slovenije, 191–208.
- Dolinšek Divčič, Marija (2001). Slovenci v Bosni in Hercegovini. *Slovensko izseljenstvo: Zbornik ob 50-letnici Slovenske izseljenske matice* (ur. Milica Trebše Štolfa). Ljubljana: Združenje Slovenska izseljenska matica, 301–306.
- Drenovec, Franc (1983). Slovenci na Nizozemskem in pevsko društvo Zvon. *Slovenski koledar '84*. Ljubljana: Slovenska izseljenska matica, 137–148.
- Drnovšek, Marjan (1991): Pot slovenskih izseljencev na tuje. Ljubljana: Mladika.
- Drnovšek, Marjan (1993). Izseljevanje iz širše ljubljanske okolice 1890–1914. Doktorško delo. Ljubljana: Filozofska fakulteta.
- Drnovšek, Marjan (1999). Izseljevanje Slovencev v razvite evropske države do leta 1940. *Slovenska izseljenska književnost 1 – Evropa, Avstralija, Azija* (ur. Janja Žitnik). Ljubljana: Založba ZRC in Rokus, 29–60.
- Drnovšek, Marjan (2001a). Vzroki za izseljevanje Slovencev v zadnjih dveh stoletjih, http://www2.arnes.si/~krsrcd1/conference/Speeches/Drnovsek_slo.htm.
- Drnovšek, Marjan (2001b). *Izseljenec: Življenjske zgodbe Slovencev po svetu*. Ljubljana: Muzej novejšje zgodovine, 9–17.
- Drnovšek Marjan (2005). Prekmurski sezonski delavci. *Slovenska kronika XX. stoletja 1900–1941*. Ljubljana: Nova revija, 247.

- Drnovšek, Marjan (2010). *Izseljevanje »rak rana« slovenskega naroda: Od misijonarja Friderika Barage do migracijske politike države Slovenije*. Ljubljana: Nova revija.
- Drnovšek, Marjan (2012). *Slovenski izseljenci in zahodna Evropa v obdobju prve Jugoslavije*. Ljubljana: Založba ZRC.
- Drnovšek, Marjan, Kalc, Aleksej (2014). Poklicne migracije Slovencev v jugoslovanskem prostoru med svetovnimi vojnami. *Priseljevanje in društveno delovanje Slovencev v drugih delih jugoslovanskega prostora: Zgodovinski oris in sedanost* (ur. Janja Žitnik Serafin). Ljubljana: Založba ZRC, 91–117.
- Enciklopedija Slovenije* 7 (1993). Ljubljana: Mladinska knjiga.
- Ferenc, Mitja (2010). Posledice izselitve kočevskih Nemcev in neizvedene kolonizacije Kočevske med vojno in po njej. *Migracije in slovenski prostor od antike do danes* (ur. Peter Štih, Bojan Balkovec). Ljubljana: Zveza zgodovinskih društev Slovenije, 528–549.
- Genorio, Rado (1980). Priseljevanje Slovencev v Kanado pred drugo svetovno vojno. *Slovenski koledar '81*. Ljubljana: Slovenska izseljenska matica, 266–270.
- Golec, Boris (2010). Migracije muslimanov v slovenski prostor od turških vpadov do leta 1941. *Migracije in slovenski prostor od antike do danes* (ur. Peter Štih, Bojan Balkovec). Ljubljana: Zveza zgodovinskih društev Slovenije, 140–155.
- Gombač, Jure (2005). *Esuli ali optanti? Zgodovinski primeri v luči sodobne teorije*. Ljubljana: Založba ZRC.
- Grafenauer, Danijel (2010). Koroški Slovenci – begunci in njihova družbena integracija v osrednji Sloveniji. *Migracije in slovenski prostor od antike do danes* (ur. Peter Štih, Bojan Balkovec). Ljubljana: Zveza zgodovinskih društev Slovenije, 474–486.
- Josipovič, Damir (2006). Učinki priseljevanja v Slovenijo po drugi svetovni vojni. Ljubljana: Založba ZRC.
- Josipovič, Damir (2014a). Slovenci na Balkanu skozi moderne popise prebivalstva 1880–2012. *Priseljevanje in društveno delovanje Slovencev v drugih delih jugoslovanskega prostora: Zgodovinski oris in sedanost* (ur. Janja Žitnik Serafin). Ljubljana: Založba ZRC, 67–89.
- Josipovič, Damir (2014b). Preseljevanje Slovencev med jugoslovanskimi republikami in poselitveni vzorec po letu 1945. *Priseljevanje in društveno delovanje Slovencev v drugih delih jugoslovanskega prostora: Zgodovinski oris in sedanost* (ur. Janja Žitnik Serafin). Ljubljana: Založba ZRC, 119–135.
- Južnič, Stanislav (2010). Migracije znanstvenikov v slovenski prostor in iz njega v beli svet. *Migracije in slovenski prostor od antike do danes* (ur. Peter Štih, Bojan Balkovec). Ljubljana: Zveza zgodovinskih društev Slovenije, 175–189.
- Kalc, Aleksej, Kodrič, Majda (1992). Izseljevanje iz Beneške Slovenije v kontekstu fur-lanske emigracije s posebnim ozirom na obdobje 19. stoletja in do prve svetovne vojne. *Zgodovinski časopis* 46/2, 197–209.
- Kalc, Aleksej (2010). Migracijska gibanja med 18. in 19. stoletjem: Primeri iz zahodnega slovenskega prostora. *Migracije in slovenski prostor od antike do danes* (ur. Peter Štih, Bojan Balkovec). Ljubljana: Zveza zgodovinskih društev Slovenije, 101–112.

- Kalc, Aleksej (2016a). Nadzor migracijskih gibanj in migrantov: Pogled v zgodovino. *Dve domovini / Two Homelands* 43, 23–34.
- Kalc, Aleksej (2016b). Nadzor migracijskih gibanj in migrantov v cesarski Avstriji od 18. stoletja do prve svetovne vojne. *Dve domovini / Two Homelands* 44, 111–123.
- Kalc, Aleksej (2018). Izselsjevanje iz Beneške Slovenije v Severno Ameriko na začetku 20. stoletja na podlagi ladijskih potniških seznamov. *Dve domovini / Two Homelands* 47, 107–125.
- Klavora, Marko (2014). Tisti, ki so odšli, tisti, ki so ostali, slovesa: Slovenci v Sarajevu in razpad Jugoslavije. *Priseljevanje in društveno delovanje Slovencev v drugih delih jugoslovanskega prostora* (ur. Janja Žitnik). Ljubljana: Založba ZRC, 183–211.
- Klinar, Peter (1976). *Mednarodne migracije*. Maribor: Obzorja.
- Klinar, Peter (1985). *Migracije v kriznih razmerah*. Maribor: Obzorja.
- Klinar, Peter (1989). Ali nas bo beg možganov zdramil? *Naši razgledi* 38/3, 66–68.
- Koprivec, Daša (2013). *Dediščina Aleksandrink in spomini njihovih potomcev*. Ljubljana: Založba ZRC.
- Kovacs, Attila (2017). Madžarsko begunsko vprašanje v Sloveniji 1956 in 1957. *Migracije: Zbornik strokovnih prispevkov za mentorje zgodovinskih krožkov*. Ljubljana: Zveza prijateljev mladine, 51–58.
- Kržišnik Bukič, Vera (1992). O Slovencih na območju Jugoslavije izven Slovenije po popisih prebivalstva 1921–1991. *Razprave in gradivo* 26–27, 172–199.
- Kržišnik Bukič, Vera (2004). Slovenci v Beogradu. *Slovenski etnološki leksikon*, 1. izd. Ljubljana: Mladinska knjiga, 546.
- Kržišnik Bukič, Vera (2010). Migracije iz drugih jugoslovanskih republik v Sloveniji po 2. svetovni vojni. Migracije in slovenski prostor od antike do danes. *Zgodovinski časopis* 39, 502–525.
- Kukovica, Anton (1985). 70 let slovenske naselbine v Moselle in Meurthe et Moselle. *Slovenski koledar '86*. Ljubljana: Slovenska izseljenska matica, 182–184.
- Lambergar Khatib, Maja (2009). Migracijski procesi iz arabskih držav: Zgodovinski kontekst na primeru Združenih držav Amerike, Evrope in Slovenije. *Glasnik SED* 49/3, 4, 28–37.
- Lukić, Dijana (2017). »Drugega skoraj ne ostaja, ko zapustiti milo domovino in si druge domovja iskati« ali kratek pregled migracijskih tokov Slovencev v Vojvodino. *Slovenika III*. Ljubljana: Filozofska fakulteta, 35–57.
- Lukšič Hacina, Marina (1995). *Ko tujina postane dom*. Ljubljana: Znanstveno in publicistično središče.
- Lukšič Hacina, Marina, Udovič, Boštjan (2014). »Rajš' ko Talijana, sem zbrala Slovana«: Analiza preseljevanj Slovencev na ozemlje držav nekdanje Jugoslavije in njegove posledice. *Prispevki za novejšo zgodovino* 2, 178–194.
- Lukšič Hacina, Marina (2016). Izselsjevanje Slovencev od devetnajstega stoletja do osamosvojitve Slovenije. *Geografija v šoli* 24/2, 3, 32–43.
- Mahnič, Joža (1979). Izselsjevanje iz Bele krajine in njega odmevi pri Otonu Župančiču. *Slovenski koledar '80*. Ljubljana: Slovenska izseljenska matica, 177–180.

- Malačič, Janez (2008). Imigracije in trg dela v Sloveniji: Od priseljevanja sodržavljanov do zaposlovanja tujcev. *NG* 1–2, 45–53.
- Mesić, Milan (1988). Evropska migracijska situacija in perspektiva. *Migracijske teme* 4, 371–394.
- Mesić, Milan, Heršak, Emil (1989). Evropa, integracija i (jugoslovenska) migracija. *Migracijske teme* 1, 5–20.
- Mežnarič, Silva (1986). »Bosanci«: A kuda idu Slovenci nedeljom? Ljubljana: KRT.
- Pahor, Milan (2010). Slovensko izseljevanje iz Julijske krajine v letih 1918–1940. *Migracije in slovenski prostor od antike do danes* (ur. Peter Štih, Bojan Balkovec). Ljubljana: Zveza zgodovinskih društev Slovenije, 284–296.
- Pajnik, Mojca idr. (2001). *Prebežniki, kdo ste?* Ljubljana: Mirovni inštitut.
- Pelikan, Egon (2010). Izseljevanje Slovencev iz Julijske krajine med obema vojnama. *Migracije in slovenski prostor od antike do danes* (ur. Peter Štih, Bojan Balkovec). Ljubljana: Zveza zgodovinskih društev Slovenije, 366–374.
- Pislar Fernandez, Marie (2006). *Slovenci v železni Loreni (1919–1939)*. Ljubljana: Založba ZRC.
- Pogačnik, Milan (1984). Društva slovenskih delavcev v zahodnoevropskih državah. *Slovenski koledar '85*. Ljubljana: Slovenska izseljenska matica, 114–118.
- Pust, Klemen (2010). Vpliv osmanskih vpadov na migracije v Istri. *Migracije in slovenski prostor od antike do danes* (ur. Peter Štih, Bojan Balkovec). Ljubljana: Zveza zgodovinskih društev Slovenije, 157–173.
- Repe, Božo (2017). Migracije od druge polovice 19. stoletja do danes. *Migracije, Zbornik strokovnih prispevkov za mentorje zgodovinskih krožkov* (ur. Tomaž Mikelj). Ljubljana: Zveza prijateljev mladine, 19–26.
- Stare, Franc (1977). *Organiziranje zunanje migracije Slovencev*. Ljubljana: RI FSPN.
- Svoljšak, Petra (2010). Vojna – vzrok in spodbujevalka migracij. *Migracije in slovenski prostor od antike do danes* (ur. Peter Štih, Bojan Balkovec). Ljubljana: Zveza zgodovinskih društev Slovenije, 226–243.
- Svoljšak, Petra (2001). Begunci med prvo svetovno vojno. *Izseljenec – Življenjske zgodbe Slovencev po svetu*. Ljubljana: Muzej novejšje zgodovine, 123–128.
- Šmitek, Zmago (1986). *Klic daljnih svetov: Slovenci in neevropske kulture*. Ljubljana: Borec.
- Šuštar, Branko (2010). Poklicne migracije slovenskega učiteljstva od habsburških do jugoslovanskih časov. *Migracije in slovenski prostor od antike do danes* (ur. Peter Štih, Bojan Balkovec). Ljubljana: Zveza zgodovinskih društev Slovenije, 209–224.
- Švent, Rozina (1991). Slovenski tisk v zdomstvu po letu 1945. *Slovenski koledar '92*. Ljubljana: Slovenska izseljenska matica, 154–176.
- Toš, Marjan (2010). Migracije in mobilnost judovskega prebivalstva na Slovenskem. *Migracije in slovenski prostor od antike do danes* (ur. Peter Štih, Bojan Balkovec). Ljubljana: Zveza zgodovinskih društev Slovenije, 634–649.
- Vižintin, Marijanca (2016). Slovenski izseljenci in njihovi potomci v Nemčiji: Dvajset let povezovanja slovenskih organizacij na posvetih. *Dve domovini / Two Homelands* 43, 157–170.

Vižintin, Marijanca (2018): Developing Intercultural Education. *Dve domovini / Two Homelands* 47, 89–106.

Vrečer, Natalija (2007). *Integracija kot človekova pravica: Prisilni priseljenci iz Bosne in Hercegovine v Sloveniji*. Ljubljana: Založba ZRC.

Žitnik Serafin, Janja (2013). Organiziranost, delovanje in prihodnji izzivi slovenskih društev v drugih delih nekdanje Jugoslavije. *Dve domovini / Two Homelands* 37, 41–52.

Wimmer, Andreas, Glick Schiller, Nina (2003). 'Methodological Nationalism, the Social Sciences, and the Study of Migration: An Essay in Historical Epistemology'. *International Migration Review* 37/3, 576–610.

SUMMARY

THE MIGRATION DYNAMICS OF THE SLOVENIAN TERRITORY IN HISTORICAL PERSPECTIVE

Marina LUKŠIČ HACIN

The author presents an overview of migration dynamics in the territory of modern day Slovenia and its border regions over the last two hundred years, showing how its population was involved in the dynamics of migration flows. People either moved across the borders or relocated within the country, and occasionally the borders themselves moved. The author thus presents an overview of the complexity of the immigration-emigration i.e. migration dynamics by tying in the topically narrower perspectives of individual authors and the multifaceted image of migration dynamics right up to the present day.

The author discusses migrations during "Austrian times", during the First World War and the time of the first Yugoslavia, during the Second World War and the second Yugoslavia, and during the war in Yugoslavia and Slovenia's gaining of independence. We can conclude from her systematic overview that the intensive migration dynamics that occurred through people's seeking work and refuge, and the political movement of the borders, have been construed in migration studies as highly complex phenomena. This poses numerous challenges for interpreting how to understand migrations in the Slovenian territory in 21st-century migration studies.